

A BŰNÖZŐI ÉLETNARRATÍVA KONSTRUKCIÓI ÉS KAPCSOLATUK AZ ÉRZELMEKKEL

KOVÁCS ZSUZSANNA¹ – BOROS JÁNOS² – PATYI DÁNIEL³ –
SZUCSÁKI MELINDA⁴

¹ Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet

² Pázmány Péter Katolikus Egyetem

³ Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet

⁴ Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

E-mail: pg.kovacs.zsuzsanna@gmail.com

Béérkezett: 2018. április 16. – *Elfogadva:* 2019. március 1.

Háttér és célkitűzések: *Canter és Youngs (2009; Youngs és Canter, 2012) munkásságára támaszkodva a bűnözők kriminális identitásának és emocionális élményének kapcsolatát kívántuk feltárni vizsgálatunkban.*

Módszer: *Youngs és Canter (2012) interjúmódszerét alkalmaztuk kutatásunk során, melynek eredményeként kimutattuk a magyar bűnelkövetők mintájában is azt a négy narratívátípust (Bosszúálló, Profi, Tragikus hős, Áldozat), amelyet a szerzők leírtak (vö. Boros, Kovács, Zs., Patyi, Szucsáki és Kovács, K., 2017). Kiegészítettük a típusok jellemzését a bűncselekmény-narratíva, a kriminális előtörténet és demográfiai adatok alapján. Megvizsgáltuk a négy narratívátípus érzelmi szerveződését. Az érzelmi kérdőív kvantitatív elemzését és a narratívumok tartalomelemzését végeztük el.*

Eredmények: *A bűncselekmény közben átélt érzelmi élményről való utólagos beszámolóban az érzelmek a hatalom dimenziója mentén szerveződnek. A Profik esetében kevesebb negatív érzelm jelenik meg, mint a többi három típusnál. Az életnarratívum megkonstruálása az elvárt jellegzetességek szerint alakult, a Profik a redemptív, pozitívba hajló, a Bosszúállók a kontaminációs, negatívba hajló narratívaszerveződést mutatták, míg az Áldozatok elhárító jelleggel a negatív eseményeket ignoráló, kizárólag a pozitív eseményekre fókuszáló történetészívést preferálták.*

Következtetések: *A bűnelkövetők narratívaszerveződésében jól azonosíthatók az identitás-konstruálás érzelmi vetületei, amelyek segítségünkre lehetnek a társadalmi visszailleszkedési programok megtervezésében.*

Kulcsszavak: *bűncselekmény-narratíva, tartalomelemzés, élettörténet, identitás, érzelmek*

BEVEZETÉS

Canter és Youngs (2012) megalkotta a bűnözői narratívumok vizsgálatának elméleti keretét. Négy elmélet integrálására törekedtek munkásságukban. Az első elméleti pillér McAdams (2008) elmélete a narratív identitásról. Az énről alkotott narratíva az énkép fejlődésében és szervezésében játszik kiemelt szerepet. Az egyén a megtörtént eseményeket egyrészt elbeszéli, másrészt egyúttal értelmezi is, értelmes keretbe ágyazza, amely illeszkedik az önmagáról alkotott képéhez. Ez a folyamat biztosítja az egyén érzetének időbeli folytonosságát, és segít magyarázatot szolgáltatni az életesemények alakulására. Az elmélet szerint továbbá az egyén a világot két szociális érzélem, a hatalom és az intimitás mentén érzékeli, s ezek alapján kerül interakcióba vele.

A második elméleti pillér Presser (2009) elmélete a narratív kriminológiáról, amelynek központi gondolata, hogy a bűnözők bűncselekményükről mondott elbeszélései nem csupán utólagos értelmezései az eseményeknek, hanem szervező erőként vesznek részt cselekvéseik irányításában.

A harmadik elméleti horgonypont a Frye (1957, idézi: Canter, Kaouri és Ioannou, 2003) által megalkotott „mítoszok elmélete”. Eszerint az ókortól a modern időkig minden történet besorolható négy archetipikus narratívumtípus valamelyikébe. Ezek a típusok a következők: komédia, románc, tragédia és irónia. Negyedik elméleti pillérként a Russell (1979, idézi: Canter és Ioannou, 2004) által azonosított érzelmek körére hivatkoznak. Eszerint az érzelmek két fő dimenzió mentén jellemezhetők: a kellemesség-kellemetlenség dimenzió megadja az érzélem pozitív vagy negatív színezetét, a magas vagy alacsony arousal pedig leírja az érzélem által keltett aktivációs szintet.

Youngs és Canter (2012) négy bűnözői típust határoztak meg a bűncselekmény során megélt érzelmek, identitás és kognitív torzítás alapján. A *Profi* bűnözői típusba tartozó elkövető elbeszélésében kiemelkedik a kontroll, mindvégig uralja az eseményeket, a bűncselekmény elkövetését elvégzendő feladatnak, munkának tekinti, melyben kompetenciát és kellemes érzelmeket él át. Identitása erős (magas hatalom), az áldozat személye irreleváns számára (alacsony intimitás). Az *Áldozat* típusának elbeszélésére a kontroll hiánya jellemző, nincs befolyása a történések felett (alacsony hatalom), a számára fontos személyekhez (magas intimitás) ragaszkodik. Önmagát gyengének éli meg, másokat hibáztat a bűncselekmény elkövetése miatt. A kontroll hiánya folytán nem érti a körülötte zajló eseményeket. A *Tragikus hős* narratívájában is gyenge kontroll mutatkozik (alacsony hatalom), az elkövető úgy érzi, a sors játékszereként olyan nehézségeket kell elviselnie, amelyeket nem érdemelt meg, tetteit nem uralja, másokra pedig nem képes hatást gyakorolni (alacsony intimitás). Az igazságtalanság elleni kétségbeesett küzdelmében nem képes felmérni a következményeket. A *Bosszúálló* narratívájában erős identitással találkozunk, az elkövető kontrollt érez környezete felett (magas hatalom), bűncselekményét számára jelentős személyek jelenlétében (vagy sérelmére) követi el (magas intimitás), személyes elhivatottság vezérli tetteit.

Módszertani kidolgozottsága folytán kutatócsoportunk elsősorban Youngs és Canter 2012-es tanulmányára hagyatkozik, a narratív kategóriák elnevezését is innen emeltük át, a vizsgálat lefolytatásának idején ez volt a szerzők egyik legfrissebb publikációja. Más, későbbi publikációikban azonban a narratív kategóriák eltérő elnevezésével találkozhatunk. A *Bosszúálló* típusra jellemző érzelmi színezetet és személyes énhatékonysá-

got máshol a „Hero” (Canter és Youngs, 2012; Youngs és Canter, 2013) elnevezéssel illetik; a *Tragikus hős* semleges érzelmi mintázata és környezete feletti gyenge kontrollja máshol a „Revenger” (Canter és Youngs, 2012) vagy „Distressed Revenger” (Ioannou, Canter és Youngs, 2017) elnevezést kapta. Mindezt azért tartjuk lényegesnek megemlíteni, hogy érzékeltessük, a narratív kategóriák elkülönítése az elméletalkotók számára is olykor nehézségekbe ütközött, illetve hangsúlyozzuk, hogy saját kutatásunkban az elsőként bemutatott besoroláshoz és elnevezésekhez ragaszkodtunk.

Az idevonatkozó szakirodalom alapján kijelenthetjük, hogy a kriminális narratíva mentén képzett négy típus meghatározott érzelmi mintázattal jellemezhető: a Profik semleges vagy pozitív érzelmeket élnek át a bűncselekmény elkövetése közben, a Tragikus hősök semleges érzelmeket, a Bosszúállók és az Áldozatok negatív érzelmeket (Youngs és Canter, 2012; Canter és Ioannou, 2004). Az érzelmek fontos tényezői nemcsak a büntett elkövetésének, hanem a bűncselekmény megismétlésére irányuló szándéknak is (Ioannou, Canter és Youngs, 2017). Vizsgálatunkban a négy bűnözői típus érzelmi kérdőíven mutatott különbségeit elemeztük.

Az érzelmi színezet további vizsgálatának alapját a mcadamsi (2008) módszertanból megismert kontamináció-redempció történetsszervezési ellentétpár képezte, amely a negatív és pozitív érzelmi színezetű események sorrendje alapján kategorizál. Ha a vizsgálati személy a pozitív események után negatívval zárja a narratívát, akkor kontaminációs, ha a negatív eseményeket pozitív követi, akkor redempciós forgatókönyvről beszélünk. A redempció ebben az esetben azt jelenti, hogy a vizsgálati személy képes a negatív eseményeket pozitívvá konstruálni, amely nagyobb lelki egészséggel és pozitívabb énképpel jár. Bűnözőknél ez nemcsak a jobb börtönadaptációt jelentheti, hanem megnövelheti a pszichológiai kezelések és reintegrációs beavatkozások hatékonyságának esélyét. A kontamináció ezzel ellentétes folyamat, itt az élettörténet fontos elemei negatív színezetet kapnak, ami rossz hangulatot, keserűséget, negatívabb énképet jelez, ez pedig rosszabb alkalmazkodást és rosszabb alapot jelenthet a rehabilitáció szempontjából.

A két narratíva elemzésével nemcsak típusaink leírása gazdagodik, hanem a fogvatartottak reintegratív kezeléséhez is fontos támpontokat nyerhetünk. A következőkben bemutatjuk a narratívumok identitásteremtő és viselkedést irányító szerepét, valamint áttekintjük a bűnözők érzelmi szerveződésére irányuló korábbi vizsgálatok eredményeit.

Narratíva és érzelem

Az érzelmek az ember mentális életének középpontját jelentik (Oatley és Jenkins, 2001). A bűnözés magyarázatára született elméletek – biológiai, szociológiai, személyiséglélektani – sokáig kevés figyelmet szenteltek az érzelmeknek, mára azonban egyértelmű alakult ki abban, hogy nem elhanyagolható az az érzelmi nyereség, amelyet a bűnözők átélnek a büntett elkövetése közben és utána, és amely hozzájárul azokhoz a hatásokhoz, amelyek fenntartják a kriminális aktivitást (Canter és Ioannou, 2004).

Katz (1988) azt a kérdést vizsgálta, hogy bűnözőknél az érzelmek teljes struktúrája kimutatható-e, valamint van-e kapcsolat a bűncselekménytípusok között. Elkü-

lönítette a bűncselekmény elkövetése közben megélt érzelmi állapotokat. Erőszakos bűncselekményeknél a bosszú, megalázás, gúny, míg vagyon elleni bűncselekmények esetében leginkább a megszerzett tárgyak varázsa, valamint a bűncselekmény elkövetésében rejlő izgalom volt azonosítható. Az érzelmek fontos szerepet játszanak a kriminális narratíva értelmezésében. Például az erőszakos bűnözők olyan érzelmeket élnek át a cselekmény elkövetése közben, mint a megalázás, becsületesség, arrogancia, nevetségesség, cinizmus, romlottság, bosszú. A vagyon elleni bűncselekmények fő érzelmi kísérője a „titkos izgalom”, az elkövetőt maga a feladat, a büntett elkövetése vonzza. Ezek az elkövetők sokszor nem rászorultságból követik el vagyon elleni cselekményeiket, tehát nem élelmiszert lopnak, hanem luxusholmikot, drogot vagy divatos ruhákat (Katz, 1988).

Russell 1979-es elméletére hivatkozva Canter és Ioannou (2004) két dimenzió mentén helyezte el az érzelmeket: kellemesség-kellemetlenség, valamint magas vagy alacsony arousal. A modell szerint az érzelmek a két fő tengely mentén körbe rendeződnek. A kör közepét semleges pontként határozták meg; a hasonló érzelmek egymáshoz közel helyezkednek el. A két dimenzió keresztmetszetében négy érzelmi állapot különíthető el: distressz (magas arousal, kellemetlenség), jókedv (magas arousal, kellemesség), nyugalom (alacsony arousal, kellemesség), depresszió (alacsony arousal, kellemetlenség).

Canter és Ioannou (2004) az elkövetők által átélt érzelmek vizsgálata során eltérést azonosított a bűncselekménytípusok között. A legkellemesebb érzelmek a vagyon elleni bűncselekményekhez társultak, a legkellemetlenebb érzelmek az erőszakos cselekményekhez kapcsolódtak (pl. szexuális bűncselekmények, rablás, testi sértés, emberölés), míg a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények elkövetői a semleges állapothoz álltak közel.

Ioannou, Canter és Youngs (2017) szerint az egyes narratív szerepek jól azonosítható érzelmi mintázattal jellemezhetők. Vizsgálatukban a kellemesség-kellemetlenség dimenzió mentén éles különbséget tapasztaltak az egyes narratív szerepek között, míg a magas-alacsony arousal mentén kevésbé differenciált eredményeket kaptak. Magyarázatuk szerint a bűncselekmények önmagukban megemelik az elkövetők arousal-szintjét, ezért nehezebben kimutatható ezen dimenzió differenciáló ereje a narratív típusokban.

Narratíva és viselkedés

Canter (1994) szerint a kriminális aktivitás az ún. belső narratívumokon keresztül érthető meg, amely magába foglalja azokat a történeteket, amelyeket a bűnelkövetők mondanak el arról, hogy miért ezt az életet választották. A belső narratívumok tanulmányozása segít megérteni azokat a bűncselekményeket is, amelyekben nincs nyilvánvaló anyagi nyereség, vagy túl nagy a kockázat az elérhető haszonhoz képest. Például egy fehérgalléros bűnelkövető hajlamos arra, hogy inkább vonakodó áldozatnak, mint manipulatív gazembernek tekintse önmagát. A bűnbanda tagja kevésbé tekinti erőszakos akcióit egy agresszív verőember tetteinek, ezzel ellentétben úgy gondolkodik önmagáról, mint lendületes vezérről, vagy profi, „kemény fickóról”. Az az identitás,

amit a bűnözők kialakítanak magukról, kognitív folyamat eredménye, amely szociális kontextusban alakul ki, abban a kultúrában, amelyben a személy él. Ennek része a csoportgondolkodás általános mintázata és azoknak a személyeknek a véleménye, akikkel a bűnelkövető naponta érintkezik. Ezek az interakciók lehetővé teszik számára, hogy tetteit legitimálja önmaga és a társai szemében, illetve semlegesítse akciói negatív következményeit.

A bűnözők narratív identitása átalakítja az élettörténetet, és ennek megfelelően a bűncselekmény narratíváját is. Kérdés az, hogy ez a narratíva milyen hatással van a viselkedésre: csupán egy történet, amely felmentést ad az erkölcsi felelősség alól, vagy pedig az életnarratívába ágyazódva viselkedési mintául szolgál, és elősegíti a további bűncselekmények elkövetését? Presser (2009) és Toch (1993, idézi: Youngs és Canter, 2012) véleménye szerint a bűnözői narratíva közvetlen előzménye a büntetettnek, kulcsmotivációja az akciónak. A bűncselekmény narratívája a kognitív séma megvalósulása a gyakorlatban, nem csupán az elkövetett cselekmény interpretációja. Ezért figyelhetjük meg azt, hogy a szelf-narratívumok máshogy szerveződnek visszaesőknél és máshogy azoknál, akik képesek felhagyni a bűnözéssel (Ward és Maruna, 2007).

Kognitív torzítás és énkép

Az elítélés és bebörtönzés negatív hatást gyakorol a pszichés működésre (szorongás, depresszió, alacsony önértékelés). Az eredményes adaptáció megkívánja ezek csökkentését és a börtönt megelőző pozitív pszichés állapot visszaállítását (Boros és Csetneky, 2002). Már a korai kutatások foglalkoztak az úgynevezett „bűnösségprobléma” megoldásával, amelynek során a leggyakrabban alkalmazott technika a bűnösség semlegesítése volt. Sykes és Matza (1957) öt formáját írták le ennek: a felelősség tagadása, a kár tagadása, az áldozat tagadása, az „elutasítók” elutasítása, magasabb erkölcsi parancs szerinti cselekvés.

Ezek a technikák azt mutatják, hogy a bűnelkövetők nem tagadják tettük elkövetését, de erkölcsileg nem tartják magukat felelősnek, vagy legalábbis jelentősen csökkenteni tudják felelősségüket és a pszichés distresszt is. Bandura (1973, 1990) az agresszív viselkedés kapcsán leírta az agresszív emberek önfelmentési technikáit. Ezek hasonlóak a fent idézett semlegesítési módszerekhez: az agresszív tett utólagos átértékelése, magasabb elvekre való hivatkozás, a felelősség áthárítása, a felelősség megosztása, az áldozat dehumanizálása, az áldozat vádolása, a következmények félreértelmezése, deszenzitizáció az erőszakkal szemben.

Ezek a technikák egyrészt énvédő, racionalizáló funkcióval bírnak, segítenek visszaállítani a pozitív énképet, másrészt a narratívába beépülve igazolják a viselkedés jogosságát, hozzájárulnak a kriminális identitás megerősödéséhez, így ahhoz is, hogy az egyén megismételje a hasonló tetteket, fenntartsa bűnözői, illetve agresszív viselkedését. A kérdés az, hogy a különböző semlegesítési technikák hogyan épülnek be a kriminális narratívába, illetve hogyan segítenek annak specifikálásában.

A McAdams (2008) elméletében hangsúlyos szerepet kapó hatalom és intimitás szociális érzelmeiben a kognitív torzítások jól nyomon követhetők. Kriminális kontextusban az intimitás kapcsán tényként fogadhatjuk el, hogy az alacsony intimitást

mutató személyek minimalizálják a büntett hatását az áldozatra, míg a magas intimitásúak tisztában vannak az áldozatnak okozott negatív hatással, ezért inkább elkerülik azt, nem foglalkoznak vele, ehelyett saját céljaik megvalósítására fókuszálnak (Youngs és Canter, 2012).

Az alacsony hatalmú elkövető nem a saját akciójával vagy saját céljai elérésével foglalkozik a történetben, hanem a felelősséget a helyzetnek, illetve más személyeknek tulajdonítja. Vele szemben a magas hatalmú elkövető nemcsak irányítja az akciót, hanem saját maga értékeli, értelmezi át a tettet, és nem foglalkozik mások véleményével (Canter és Youngs, 2012). Láthatjuk, hogy az énképpel konzisztens kognitív torzítások tükrözik a kriminális identitást, és szervesen illeszkednek a kriminális narratívába.

A bűnözői narratíva további elemzési szempontjai

A bevezetőben bemutatott narratívaelemzési módszert jelen kutatásban kiegészítettük az életnarratíva érzelmi dinamikájának elemzésével, amelynek gyakorlati jelentőségét McAdams és munkatársainak széles körű vizsgálatai igazolják (McAdams, Reynolds, Lewis, Pattern és Bowman, 2001; Dunlop, Guo és McAdams, 2016; Guo, Klevan és McAdams, 2016). Az élettörténetek konstruálása kétféle stratégiát követhet. Az elsőt redempciónak nevezzük, ez esetben az egyén az érzelmileg negatív, rossz életeseményt érzelmileg pozitívvá, jóvá alakítja át. A rossz élmény ezáltal enyhül, jóvátételre kerül, sőt az egyén hasznára válik. A másik stratégia a kontamináció, amelyben ezzel ellentétben az érzelmileg pozitív, jó élmény negatívvá, rosszá alakul át. A jót semmissé teszik, romba döntik a későbbiekben bekövetkező események (McAdams és mtsai, 2001).

Redempciós felépítés jellemzi az úgynevezett magasan generatív személyek (*highly generative adults*) életnarratívumait. A generativitás a középkorú felnőttek pszichoszociális adaptációjának mutatója, ezért a redempciót az elméletalkotók egyértelműen az adaptációt meghatározó tényezőként azonosítják (McAdams és mtsai, 2001). A redempció jelenléte az élet fontos eseményeinek elbeszélésében pozitívan korrelált a pszichológiai jóllét önbeszámolás mutatóival. A kontamináció jelezte a depresszió szintjét, továbbá negatívan kapcsolódott az önértékeléshez és a koherenciaérzéshez (McAdams és mtsai, 2001).

McAdams (2008) narratív identitáselméletét, személyiségkonceptióját és a fentiekben bemutatott redempció-kontamináció stratégiát az elsők között Maruna integrálta a kriminálpszichológiai gyakorlatba (Maruna és Mann, 2006), fő kérdésfelvetése az volt, hogy mi különbözteti meg a bűnözőssel felhagyó (dezisztens) és a bűnözést folytató elkövetőket. A dezisztencia az a fejlődési folyamat, amelynek során az egyének önmagukat többé nem bűnözőként határozzák meg, hanem alternatív identitást alakítanak ki. Az általa megalkotott Good Lives Model (GLM) központi gondolata, hogy a bűnözők – a törvényisztelő emberekhez hasonlóan – jó életet szeretnének élni; a különbség a két csoport között nem a motivációkban rejlik, hanem a nagyra értékelt célok elérésének eszközeiben (Maruna és Mann, 2006; Ward és Maruna, 2007).

A bűnözők rehabilitációjának célja ennek alapján felvértezni az elkövetőket olyan képességekkel és értékekkel, amelyek által proszociális és jelentésteli életet élhetnek. Ez a folyamat a narratív identitás átalakításán keresztül valósul meg, mivel a hiányos

vagy maladaptív narratív identitás újabb bűncselekmények elkövetésére predesztinálja a bűnözőket (Ward és Marshall, 2007).

Stone, Morash, Goodson, Smith és Cobbina (2016) feltételesen szabadlábra helyezett női elkövetők narratív identitását és kriminális visszaesését vizsgálták. A 3 évet átfogó utánkövetéses vizsgálatban az újbóli letartóztatások száma mutatta a visszaesést. A regressziós modellben a redempció szignifikánsan jelezte a kevesebb számú új letartóztatást, míg a kontamináció szignifikánsan összefüggött az újabb letartóztatások magasabb számával.

Akik kontaminációt alkalmaztak az életnarratíva-interjúban, azokat nagyobb valószínűséggel tartóztatták le újra. Elbeszéléseikben nem szerepelt a bűnözéstől mentes jövőkép, önmagukra úgy tekintettek, mint akik visszafordíthatatlanul elromlottak, múltbéli hibáikkal azonosították magukat. Nem beszéltek arról, mit csinálhatnának másképp, hogyan juthatnának túl a múltbéli rossz élményeken, hogyan lehetne jobb a jövőjük. A redempciós forгатókönyvet alkalmazókra erős személyes ágencia, proszociális és generatív jövőkép volt jellemző. A múltbéli élmények alapján elmagyarázták, hogyan lettek erősebbek, bölcsőbbek, és hogyan képesek hatékonyabban kontrollálni a jövőjüket. Beszámoltak személyes fejlődésükről, iskolai vagy munkahelyi teljesítményükről (Stone és mtsai, 2016).

Farmer, Beech és Ward (2012) vizsgálatában 10 fő gyermekmoleesztáló képezte a mintát, közülük öten abbahagyták a bűncselekmények elkövetését, öten folytatták a törvénszegő viselkedést. A bűnözéssel felhagyó elkövetők mindegyike redempciót alkalmazott az életnarratívában, kiemelt hangsúlyú volt náluk a személyes ágencia szerepe, szegyénteljes múltjukat igyekeztek újraírni és produktív életet élni. A továbbra is aktívan bűnöző csoport esetében alacsony volt az ágencia, viselkedésüket külső tényezőkkel magyarázták, a terápiának nem vették hasznát, elbeszéléseikben kontaminációt alkalmaztak, elidegenedettek voltak.

Életfogytiglani ítéletről szabadult elkövetők (*released lifers*) vizsgálatában Liem és Richardson (2014) a narratíva átalakításának három kulcstényezőjét elemezték: a generatív motivációt, a központi ént (*core self*) és az ágenciaérzést. Dezsiztensnek számított az, aki a szabadulást követő 5 év elteltével nem került vissza a börtönbe (a vizsgált 67 főből 34-en). Szinte minden interjúban megjelent a központi én és a generatív motiváció, azokéban is, akik folytatták a bűnözést. Egyedül az egyéni ágencia volt az a kulcstényező, amelyik megkülönböztette a társadalomba visszailleszkedő elkövetőket az újra börtönbe kerülőktől. Az ágencia hiánya abban nyilvánult meg, hogy minimalizálták a saját szerepük megítélését azokban a körülményekben, amelyek visszavezettek a börtönbe. Életük irányításához passzív volt a hozzáállásuk, sikereiket és kudarcaikat külső tényezőknek tulajdonították.

Összességében megállapítható, hogy az életnarratíva elemzése a kriminálpszichológiában lényeges szerepű. A narratíva mentén elkülönülő bűnelkövetői típusokba tartozó bűnelkövetők nagy valószínűséggel eltérő forгатókönyveket alkalmaznak. A narratíva viselkedésük irányításában is szerepet játszik, ezért feltételezhető, hogy az egyes típusokba tartozó elkövetőkre különböző beilleszkedési mintázat jellemző. Kutatócsoportunk az első, amely a kontamináció-redempció történetstruktúráját a négy bűnözői típusra nézve vizsgálta.

MÓDSZER

Cél és hipotézisek

Jelen vizsgálat célja magyar bűnelkövetők mintájában megvizsgálni a bűncselekményhez kapcsolódó érzelmek, valamint a kontamináció és redempció alakulását Canter és Youngs (2009), illetve McAdams és munkatársai (2001) módszerei alapján.

Első hipotézisünk szerint a négy típus érzelmi mintázata a hatalom és identitás szerinti típusba sorolás kritériumainak megfelelő érzelmi szerveződést mutat. A hipotézis vizsgálatához multidimenzionális skálázás módszert alkalmaztunk (Youngs és Canter, 2012).

Második hipotézisünk szerint a Profik inkább pozitív érzelmet élnek át a bűncselekmény elkövetése közben, a Bosszúállók és az Áldozatok inkább negatív érzelmeket, míg a Tragikus hősök esetében semleges az érzelmi viszonyulás.

Harmadik hipotézisünk a következő: az általunk vizsgált narratívumokban a Profiknál nagyobb arányban jelenik meg a pozitívba forduló (redempciós) forgatókönyv, míg a Bosszúállók és Áldozatok esetében a negatívba forduló (kontaminációs) forgatókönyv.

A vizsgálati eljárás bemutatása

101 magyar bűnelkövetővel (81 férfi, 20 nő) öt interjúvezető vette fel a Canter–Youngs Narrative Experience interjút, amelyet a David Canter vezette kutatócsoporttal 2011-ben kötött együttműködési megállapodás keretében bocsátottak rendelkezésünkre (Youngs és Canter, 2012). Az eljárás 60–90 percig tartott, négy szemközti helyzetben valósult meg, az interjúk rögzítése jegyzeteléssel történt. A résztvevők beleegyező nyilatkozatot tölthettek ki, és hozzájárultak adataik titkos és anonim módon történő kezeléséhez. A vizsgálatban való részvételért a fogvatartottak nem kaptak díjazást vagy egyéb jutalmazást. Három magyarországi börtön fogvatartottai képezték a mintát.

A minta életkori átlaga 33,2 év (SD = 10,35), a legfiatalabb elkövető 19, a legidősebb 67 éves. Az átlagos életkor az első rendőrségi ügynél 21,1 év, az első ítéletnél 24,4 év. Átlagosan 8,92 (SD = 2,69) iskolai osztályt végeztek el, egyéb képzésben 35% vett részt. Első bűncselekményük 54%-a nem erőszakos bűntett. A résztvevők 27%-ának valamilyen szülője büntetett előéletű. Összesen átlagosan 5,3-szer (SD = 4,81) ítélték el őket, a legkevesebb ítélet 1 év, a legtöbb 28 év. Átlagosan 2,1 (SD = 1,26) különböző kategóriájú bűncselekményt követtek el (például lopás, testi sértés, rablás, emberölés), a legkevesebb típus 1, a legtöbb 6. Az interjú során 44% számolt be nem erőszakos bűncselekményről, 56% erőszakosról.

Az interjúban három különböző narratívát kértek a vizsgálatvezetők. Az első a bűncselekmény-narratíva. Az elkövetőnek az általa tetszés szerint kiválasztott bűncselekményről kellett beszámolnia. Az instrukció megegyezett az interjú megalkotói által alkalmazott kéréssel (az interjú kérdéseit David Canter egy együttműködési szerződés keretében bocsátotta kutatócsoportunk rendelkezésére, a módszer további bemuta-

tását lásd: Youngs és Canter, 2012): „Arra kérem, meséljen egy bűncselekményéről, amit elkövetett, és amire tisztán vissza tud emlékezni. Olyat válasszon, ami olyan típusú bűncselekmény, amelyet többet elkövetett korábban. Ha csak azt a bűncselekményt követte el, amiért most börtönben van, arról meséljen. Kérem, az események minél több részletére térjen ki. Mondja el részletesen, mi történt. Mondja el, ki volt még benne. Mondja el, milyen hatással volt az Ön életére.” Segítő kérdések tisztázták a pontos körülményeket, a jelen lévő személyeket, az átélt érzelmeket, a kiváltó okokat és következményeket.

Ezután ki kellett választania az életéből egy lényeges eseményt, részletesen bemutatva, hogy miért volt fontos és milyen hatást gyakorolt az életére. Az instrukció így hangzott: „Szeretném, ha elmondana egy lényeges eseményt az életéből, amire tisztán emlékszik. Bármilyen lehet az. Mesélje el részletesen, hogy mi történt. Mondja el, miért volt ez fontos. Mondja el, milyen hatással volt ez az életére.”

A harmadik kérdés során arról beszélt, hogy ha filmet forgatna a saját életéről, az a film miről szólna, kik szerepelnének benne, mi lenne a film cselekménye. A saját életfilm átgondolása a lényeges eseményhez hasonlóan arra készíti a személyt, hogy tekintse át életét, és konstruáljon történetet az általa fontosnak tartott fordulópontok mentén. Az instrukció így hangzott: „Ha az életéről filmet forgatnának, milyen típusú film lenne, és mi történne benne? Kik volnának a főszereplők? Mik lennének a fő események, amik történnek a filmben? Mit gondol, hogyan végződne a film?”

A bűncselekmény-narratívát három kódoló (mindhárman vizsgálatvezetők is egyben) értékelte a hatalom és intimitás mentén, értékeléseik összevetése után többségi vagy konszenzusos döntést született a narratíva besorolásáról. Ez a kódolás tette lehetővé a bűncselekmény narratívumkategóriájának azonosítását: magas hatalom és magas intimitás esetén Bosszúálló, magas hatalom és alacsony intimitás esetén Profi, alacsony hatalom és alacsony intimitás esetén Tragikus hős, míg alacsony hatalom és magas intimitás esetén Áldozat típusba került a vizsgálati személy. (A kódoláshoz támpontot adó szempontokat az 1. táblázat mutatja be.) A minta 45,5%-a a Profi narratív kategóriájába tartozott, Áldozat 24,8%, Tragikus hős 15,8% és Bosszúálló 13,9%.

A lényeges eseményt és a film narratívát a cselekmény dinamikája alapján kódolta három kódoló. *Kontaminációs* forgatókönyvről beszélünk, amennyiben a részletezett események egy kedvező kiindulásból negatívba fordulnak, *redempciós* forgatókönyvről, ha a kezdeti negatív állapot pozitívvá változik (McAdams és mtsai, 2001). További két lehetőség is felmerült: egyes esetekben a cselekmény mindvégig pozitív maradt, negatív elem nem szerepelt benne, illetve egyes forgatókönyvekben kizárólag negatív események szerepeltek, pozitív történések nélkül. Ezeket *stabil pozitív* és *stabil negatív* forgatókönyvekként azonosítottuk. A négy forgatókönyv-kategória kapcsán minden vizsgálati személy története kizárólag egy kategóriában kaphatott 1-es kódot, a többi háromban 0-t. Az egyes kódolók által adott értékeket összegeztük.

A három narratíva rögzítését követően a fogvatartottak kitöltötték a bűncselekmény során átélt érzelmekre vonatkozó, 26 ítemes kérdőívet (Ioannou, Canter és Youngs, 2017). 1-től 5-ig terjedő skálán kellett jelölniük, hogy az interjúban említett bűncselekmény elkövetésekor milyen érzelmeket éltek át. Például: „férfias”, „bátor”, „összezavarodott”, „boldogtalan”.

1. táblázat. A négy bűnelkövetői típus kogníció-, érzelem- és identitásmintázata

	Kognitív torzítás	Érzelem	Identitás
Tragikus hős	Másra hárítja a büntett felelősségét (AH). Tettének következményeit átértelmezi vagy minimalizálja (AI).	Magas arousal-szint (AH). Semleges érzelmek (AI).	Saját magát gyengének értékeli (AH). Mások (például az áldozat személye) nem jelentősek számára (AI).
Áldozat	Másokat okol a cselekményért (MI). Nem foglalkozik tettének következményével (AH).	Emelkedett arousal-szint (AH). Negatív érzelmek (MI).	Saját magát gyengének értékeli (AH). Mások jelentősek számára (MI).
Profí	Vállalja a felelősséget a bűncselekményért (MH). Tettének következményeit átértelmezi vagy minimalizálja (AI).	A bűncselekmény elkövetése közben nyugodt (MH). Semleges vagy pozitív érzelmek (AI).	Saját magát erősnek értékeli (MH). Mások nem jelentősek a büntett kapcsán (AI).
Bosszúálló	Elismeri saját felelősségét a bűncselekményben (MH). Nem foglalkozik tettének következményeivel (MI).	A cselekmény elkövetése közben nyugodt (MH). Negatív érzelmek (MI).	Saját magát erősnek értékeli (MH). Mások jelentősek a büntett kialakulásában (MI).

Megjegyzés: A táblázatban alkalmazott rövidítések: MH = magas hatalom, MI = magas intimitás, AH = alacsony hatalom, AI = alacsony intimitás.

A statisztikai elemzés bemutatása

A statisztikai elemzésekhez SPSS 20. programot használtunk. Az első hipotézis vizsgálata multidimenzionális skálázás (eukleidészi távolságok) módszerrel valósult meg, melynek eredményeként kétdimenziós koordináta-rendszerben váltak ábrázolhatóvá a 26 tételes kérdőív tételei. Az így létrejött ábra értelmezését a kutatócsoport munkatársai végezték el.

A második hipotézis vizsgálatához először a 26 tételes érzelmi kérdőív tételeinek faktorelemzését végeztük el (főkomponens-elemzés varimax forogtatással). 7 faktor emelkedett ki, amelyek sajátértéke 1-nél nagyobb, azonban a lejtődiagram és az itemek tartalmának elemzése alapján végül a fix 4 faktoros megoldás megtartása mellett döntöttünk. Minden résztvevő esetében kiszámítottuk az egyes faktorokon elért pontszámokat. A négy narratív csoport közti pontszámbeli különbséget egyszempontos varianciaanalízissel vizsgáltuk Scheffé-próba utótesztel.

A harmadik hipotézis vizsgálata szintén egyszempontos varianciaanalízissel valósult meg (Scheffé-próba utótesztel), két külön elemzésben. Először a lényeges esemény narratívumokban, másodsor pedig a film narratívumokban azonosított négyféle forogatókönyv-megoszlásának különbségeit vizsgáltuk a négy bűnözői csoportban.

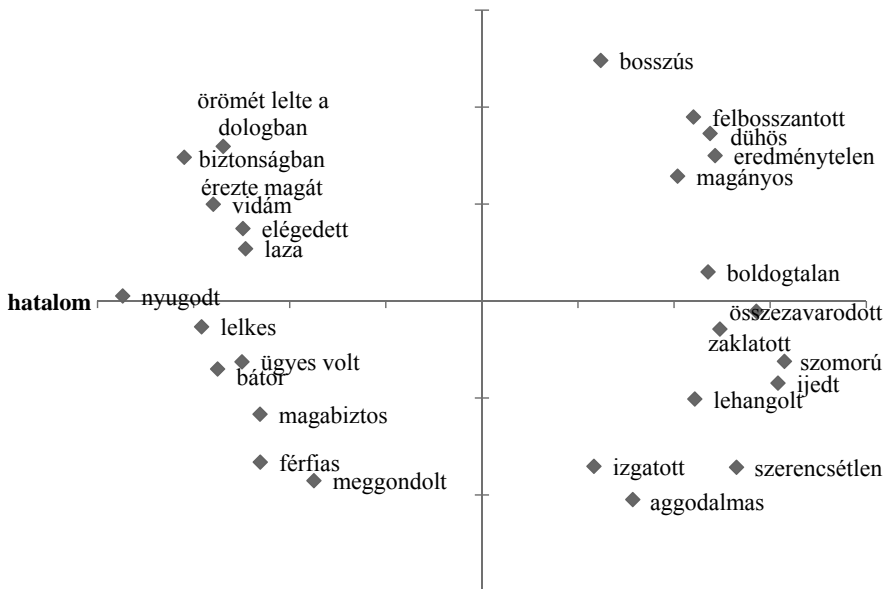
EREDMÉNYEK

Az első hipotézis vizsgálatához az érzelmi kérdőív 26 tételének multidimenzionális skálázását végeztük el (1. ábra). Az ábra vízszintes tengelyén az érzelmek a hatalom dimenzió mentén rendeződnek el. A vízszintes tengely bal oldalán a pozitív érzelmek helyezkednek el (magas hatalom), amelyek a Profikra és a Bosszúállókra jellemzők, a tengely jobb oldalán negatív érzelmeket találunk (alacsony hatalom), amelyeket az Áldozat és a Tragikus hős típus tagjai élnek át a büntett elkövetése közben.

A függőleges tengelyen a magas és alacsony intimitással jellemezhető érzelmek nem rajzolódtak ki egyértelműen. Várakozásunk szerint a magas és alacsony intimitáshoz tartozó érzelmek különbsége jobban elkülönül, hiszen a csoportba sorolásnál a magas és alacsony intimitás kritériumai voltak. A függőleges tengelyen az érzelmek az arousalszint alacsony vagy magas volta mentén sem különülnek el egyértelműen, így sajnos meghiúsult az a tervünk, miszerint az ábra négy negyedében a négy narratív típusra jellemző érzelmi mintázatot tudjuk megjeleníteni. Ismét hangsúlyozzuk, hogy az érzelmi élményt utólagos beszámoló alapján tártuk fel, azokat nem a bűncselekmény elkövetésekor rögzítettük.

Mindezek figyelembevételével első hipotézisünk, miszerint az érzelmi kérdőív tétel-lei kirajzolják a hatalom és intimitás dimenzió tengelyén lévő négy típust, nem nyert igazolást.

A 26 érzelmet vizsgáló kérdőív faktorelemzése során feltárt négy faktor a variancia 55,85%-át magyarázza (KMO = 0,804). A négy faktor a következő: I. pozitív érzelmek (pl. magabiztos, elégedett, bátor, férfias, vidám, laza; Cronbach- α = 0,864), II. szoron-

1. ábra. A 26 tételű érzelmi kérdőív MDS térképe

gás (pl. zaklatott, izgatott, szomorú, ijedt; Cronbach- α = 0,862), III. düh (pl. bosszús, dühös, felbosszantott; Cronbach- α = 0,857), IV. elhagyatottság (pl. szerencsétlen, boldogtalan, aggodalmas, eredménytelen; Cronbach- α = 0,702). Az első faktort pozitív érzelmek, míg a másik három faktort negatív érzelmek alkotják.

A második hipotézis vizsgálatához a varianciaanalízis eredményét a 2. táblázat mutatja be. A pozitív érzelmek faktorán (I. faktor) és a szorongással jellemezhető érzelmekben (II. faktor) csupán tendenciaszintű a különbség a csoportok között (F = 2,271, p = 0,085 és F = 2,400, p = 0,073). A dühös érzelmek (III. faktor) kapcsán szignifikáns a csoportok közötti különbség (F = 7,762, p < 0,001), az utóelemzés feltárta, hogy a Profik lényegesen kevesebb dühös érzelmet élnek át a bűncselekmény elkövetése közben, mint a Tragikus hősök és a Bosszúállók. Az elhagyatottság érzelmek (IV. faktor) is jelentős különbséget mutattak a csoportok között (F = 4,578, p = 0,005). Az utóelemzés alapján elmondható, hogy a Profik lényegesen kevesebb elhagyatottságot éreznek, mint az Áldozatok.

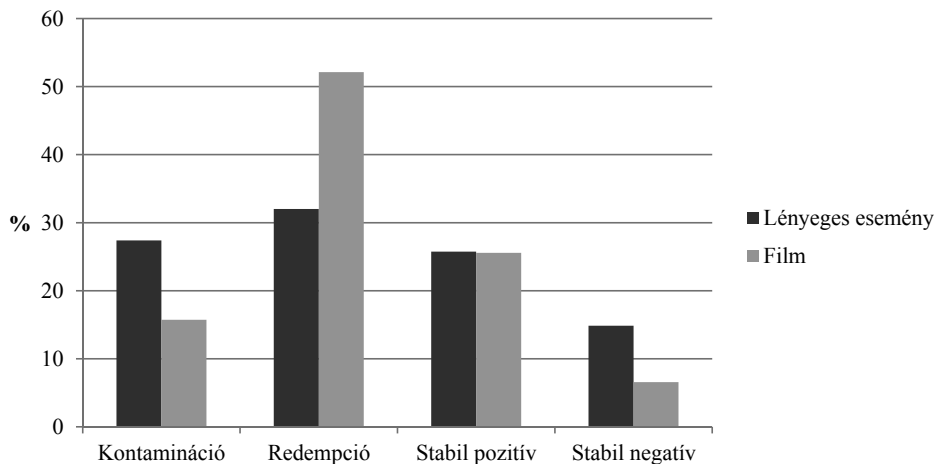
A három negatív érzelmet jelző faktor együttes elemzése szignifikáns eltérést mutatott a csoportok között (F = 5,726, p = 0,001), az utóelemzés rámutatott, hogy a Profik kevesebb negatív érzelmet élnek át a bűncselekmény elkövetése közben, mint az Áldozatok és a Bosszúállók. A második hipotézis ugyan nem nyert alátámasztást, mindazonáltal elmondható, hogy a Profik kevesebb negatív érzellel szembesülnek bűncselekményük elkövetése közben, mint a másik három csoport tagjai.

A harmadik hipotézis vizsgálatához egyszempontos varianciaanalízist végeztünk a négy narratív kategóriában a négy típusú forgatókönyvre nézve, mind a lényeges esemény, mind a film narratíva kapcsán. Nem volt kritérium az egyetértés a kódolók között a forgatókönyv típusát illetően, hanem értékeléseiket összeadtuk. A lényeges esemény forgatókönyvtípusa kapcsán a három kódoló 43 esetben (42,5%) egybehangzó értékelést adott, a film forgatókönyv-típusát illetően 58 esetben (57,4%) voltak mindhárman azonos véleményen. Az értékelők közti egyetértést jelző Cohen-féle kappaeértékek 0,359 és 0,567 között alakultak, minden esetben elérték a 0,001%-os szignifikanciaértéket, enyhe-közepes egyetértést jelezve.

A kódolók összesített ítélete alapján a lényeges életeseményben 27,39% a kontaminációs forgatókönyv előfordulása, 32,01% a redempciós, vagyis negatívból pozitívba forduló forgatókönyv. 25,74% a stabil pozitív és 14,85% a stabil negatív hangulatú történet említési aránya (2. ábra).

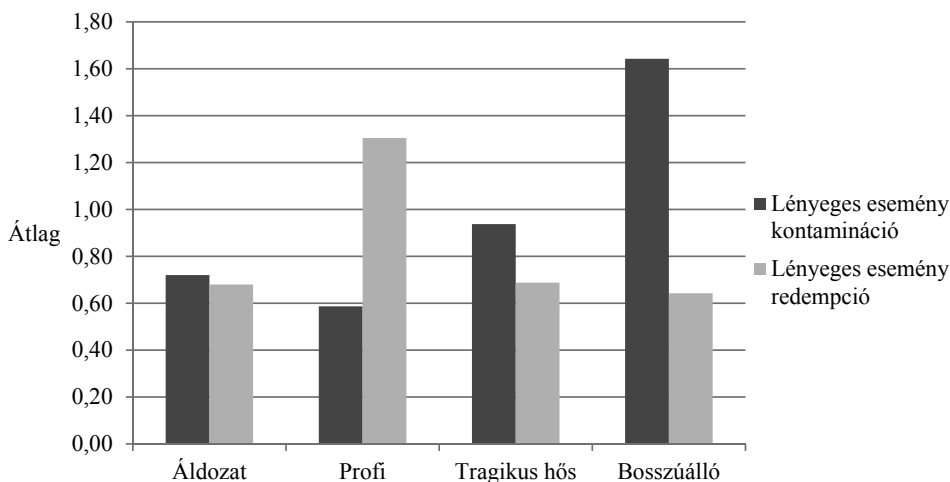
2. táblázat. A 26 tételes érzelmi kérdőív faktorai, az ezeken elért pontszámok (zárójelben a szórásértékek), valamint az ANOVA eredménye

	I. faktor Pozitív érzelmek	II. faktor Szorongás	III. faktor Düh	IV. faktor Elhagyatottság
Profik	26,69 (9,60)	22,40 (8,32)	5,63 (3,51)	8,91 (3,76)
Áldozat	23,92 (8,56)	26,44 (7,54)	7,60 (3,58)	12,48 (4,06)
Tragikus hős	26,13 (11,77)	26,81 (12,75)	9,50 (4,35)	11,56 (5,04)
Bosszúálló	25,43 (7,22)	28,43 (7,76)	10,29 (4,25)	11,43 (4,66)
ANOVA eredménye	F = 2,271 p = 0,085	F = 2,400 p = 0,073	F = 7,762 p < 0,001	F = 4,578 p = 0,005

2. ábra. A lényeges esemény és film narratívumok forgatókönyvtípusainak százalékos megoszlása

Az egyes narratív kategóriákat tekintve a Bosszúállók kiemelkedtek a kontaminációs forgatókönyvek gyakoriságában, a Profik pedig a redempciós forgatókönyvek kapcsán (3. ábra). A varianciaanalízis és a Sheffé-próba utóteszt alapján elmondható, hogy a Bosszúállók lényeges eseményeiben szignifikánsan többször található kontaminációs forgatókönyv, mint az Áldozatokéban és a Profikéban ($F = 4,661$, $p = 0,004$). Tendenciaszinten a Profik hajlamosabbak voltak a lényeges eseményben redempciós forgatókönyvet alkalmazni ($F = 2,572$, $p = 0,059$). A lényeges esemény érzelmi dinami-

3. ábra. A kontaminációs és redempciós forgatókönyvű lényeges események előfordulása az egyes narratív kategóriákban

kája az Áldozatok esetében szignifikánsan többször esett a stabil pozitív típusba, mint a Profik és a Bosszúállók esetében ($F = 3,297$, $p = 0,024$).

A film narratívumok forgatókönyvtípusaiban – a lényeges eseménytől eltérően – a redempciós forgatókönyv abszolút többségi arányban jelent meg (52,13%), a második leggyakoribb a stabil pozitív (25,57%) történet lett, a kontamináció aránya 15,74%, a stabil negatív történet csupán 6,56%-ban fordult elő. A statisztikai elemzés nem talált különbséget a négy bűnözői kategória között.

A vizsgálat harmadik hipotézise a lényeges eseménynarratívumok kapcsán igazolást nyert.

MEGVITATÁS

A bűncselekmény elkövetéséről elmondott narratívumban az érzelmek csupán a pozitív-negatív tengely, vagyis a hatalom dimenzió mentén különültek el élesen. Hasonló eredményre jutott Ioannou és mtsai (2017), hangsúlyozva, hogy a bűncselekmény olyan magas arousalélményt kiváltó esemény, amely során a pozitív-negatív érzelmi dimenzió az utólagos beszámolóban jobban nyomon követhető, mint az érzelmek más dimenzióban (például a magas-alacsony arousal dimenzióban) való elkülönülése.

Ennek oka feltehetően a módszerben keresendő, a Canter-Youngs-féle érzelemlista nem, vagy csak kis mértékben tartalmaz olyan érzelmeket, amelyek lefednék az intimitás dimenzió teljes érzelmi spektrumát, így a vsz.-ek a büntettről szóló beszámoló kontextusában képesek kifejezni az áldozathoz vagy a társaikhoz való kapcsolatuk intenzitását, az intimitást. Azonban amikor egy érzelemlistát kapnak, a feladat jóval bonyolultabbá válik, az érzelmi intelligencia gyengesége folytán előtérbe kerül olyan érzelmek preferenciája is, amelyek a kriminális narratívában nem, inkább az életnarratívában fordulnak elő, és képezik fontos részét az énképnek. Eredményeink a négy narratív típusot nem tudták tökéletesen elkülöníteni, csupán a magas hatalommal jellemezhető Profik és Bosszúállók közös típusát, valamint az alacsony hatalommal jellemezhető Tragikus hősök és Áldozatok közös típusát.

A második hipotézis vizsgálata kapcsán fény derült arra, hogy a Profikra kevésbé jellemző a negatív érzelmek átélése a bűncselekmény elkövetése közben. Youngs és Canter (2012) eredeti feltételezésével szemben vizsgálatunkban a Bosszúállók érzelmi viszonyulása a negatív helyett inkább a semleges és pozitív érzelmek tartománya felé tolódott el.

A Profik esetében a pozitív érzelmek átélése logikusnak tűnik, mivel a csoportba sorolás egyik kritériuma az érzelmek tekintetében az alacsony arousalszint mellett a semleges vagy pozitív érzelmek megjelenése volt a narratívában. Így a Profi nyugodtan, nagy szakértelemmel, biztonságos körülmények között szerzi meg az áhított javakat, pénzt, ékszert, elektronikai cikkeket, ami érthetően elégedettséggel, örömmel tölti el. Kockáztat, de „befektetése” busásan megtérül, mert végül birtokolja a megszerzett értékeket. Canter és Ioannou (2004) eredményeivel egybevág, hogy a vagyoni elleni elkövetők örömet élnek át tettük elkövetése során.

Nem ilyen egyszerű a Bosszúállók helyzete, akiknél a csoportba sorolás kritériuma a negatív érzelmek megfogalmazása volt a kriminális narratíva megkonstruálásakor.

Canter és Ioannou (2004) kutatásában distresszt éltek át az erőszakos cselekmények elkövetői. Az önbeszámoló kérdőívben azonban magas hatalommal jellemezhető érzelmeket deklaráltak, mint ügyes, bátor, férfias, magabiztos, meggondolt, amelyek inkább sikeres személyiségekre jellemzők, mintsem bűnözőkre. Itt látszik, hogy a Bosszúállók pozitívabb énképe ezekből a momentumokból táplálkozik, amelyeknek kétségtelenül van alapjuk, hiszen győztek, bosszút álltak, erősebbek, sikeresebbek voltak, mint áldozataik, de nem tudnak mit kezdeni a győztes párharc másik eredményével, a hosszú börtönbüntetéssel. Náluk hiányzik az a rugalmas kognitív készség, amelylyel a negatív eseményt semlegesíthetik és pozitívvá alakíthatják (McAdams, 2008). Cselekményük, tulajdonságaik, érzelmeik túl pozitív értékelése nem teszi lehetővé a valóság rugalmasabb átstrukturálását és a redemptív megoldások alkalmazását.

Az Áldozatok depresszív érzelmi mintázata megfelel a várakozásoknak. A Tragikus hőstől semleges érzelmeket vártunk a kriminális narratívájuk alapján, az érzelmeket vizsgáló kérdőív azonban mást mutatott. A magányos és boldogtalan érzelmek mellett megjelent a bosszú, a felbosszantottság és a düh is, amely erőteljes, aktivitásra készítő érzelmi töltést ad az elkövetett cselekménynek. A Tragikus hősökre jellemző magasabb arousalszint és a szituáció erőteljesen negatív pszichés élményt indukál, amely részben motiválja a sokszor hosszú időn keresztül tartó bűncselekmény elkövetését. A Tragikus hősök tragédiáját nemcsak a sors, a végzet, a véletlen okozza, hanem az is, hogy az események közben bekövetkező kisebb-nagyobb kudarcok, provokációk dühöt váltanak ki belőlük. Ez a düh párosul az alacsony kontrollal, előidézve az események kedvezőtlen kimenetelét. A Tragikus hősök az érzelmek mind a négy faktorán magas eredményt értek el (bár a többi csoporthoz képest nem minden esetben szignifikáns a különbség), ennek oka lehet egyrészt az, hogy alacsony az érzelmi intelligenciájuk, nehezen ismerik fel saját érzelmeiket, másrészt az átélt cselekmények változatossága az érzelmi élmény változatosságát is magával vonzza.

Az érzelmeket felsoroló kérdőív tételeinek multidimenzionális skálázása és faktor-elemzése nem ugyanazt a képet mutatta a négy bűnözői típust illetően. Erre a jelenségre két magyarázat is lehetséges. Az egyik szerint a fogvatartottak kevésbé pontosan tudják azonosítani (főleg utólag) az átélt érzelmeket (DeLisi, Umphress és Vaughn, 2009), ezáltal a kérdőívben adott pontszámok is differenciálatlan érzelmi világukat tükrözik. A másik lehetséges magyarázat szerint a bűncselekmény elkövetése különféle események sorozatából tevődik össze, amelyek eltérő, akár ellentétes érzelmi élményt is kiválthatnak az elkövetőben (Presser, 2016). A kérdőívben ezeket az érzelmeket felismerve bejelölhetnek akár egymásnak ellentmondó érzelmi állapotokat is.

Az életük egy lényeges eseményének elbeszélésében – a harmadik hipotézisnek megfelelően – a Bosszúállókra volt a legjellemzőbb a kontaminációs forgatókönyv alkalmazása (vagyis a kezdeti pozitív állapotból egy fordulat hatására negatív állapotba való kerülés története). Tendenciaszinten mutatkozott meg a Profik ellentétes történetdinamikája, vagyis a redempciós (negatív kiinduló helyzetből pozitív fordulatot vevő) forgatókönyv előfordulása. Az Áldozat típus a Profikhoz és a Bosszúállókhoz képest többször alkalmazta a stabil pozitív történetmesélési dinamikát. Ez az eredmény a Profik esetében azzal magyarázható, hogy énjük, kontrolljuk, önbizalmuk erős; sikeres bűncselekmény-sorozatuk folytán életükkel kapcsolatban általában jellemző rájuk a pozitív kimenetelben való reménykedés, emlékezetükben is könnyebben

hozzáférhető az ilyen forgatókönyvet előhívó történetek (Canter és Youngs, 2012). A Bosszúállók énjüket nem tudják egyértelműen az életükkel és jövőjükkel kapcsolatos pozitív viszonyulás szolgálatába állítani. A sértetthez fűződő erős érzelmi bevonásuk által a cselekmény kapcsán kifogásokat, magyarázatokat keresnek. Az Áldozatok stabil pozitív történeteinek túlsúlya arról árulkodik, hogy mivel a bűncselekmény során kiszolgáltatottnak érzik magukat, minden igyekezetükkel megpróbálják ezt ellensúlyozni, például úgy, hogy a bűnözésben nem érintett szelf-részek kapcsán csak pozitív eseményeket idéznek fel a múltjukból.

A lényeges esemény eredményének elemzése kapcsán érdemes visszautalni a vizsgálati eredményeket bemutató korábbi tanulmányra (Boros mtsai, 2017). A Profik a bűnöző szubkultúrában sajátítják el nemcsak az elkövetés technikáját, de azt is, hogy miként zárják ki az „üzletből” az érzelmeiket. Megtanulják a többé-kevésbé tökéletes végrehajtást és a koncentrációt, amivel sikeresen fókuszálnak a végeredményre és ettől nem tudja eltéríteni őket senki és semmi. Emiatt kompetensnek érzik magukat, és az énképük pozitív lesz. Mindezekhez hozzájárul az a kognitív rugalmasság, amellyel életük negatív eseményeit pozitívvá tudják áttranszformálni, képesek élettörténetüket redemptív módon alakítani. Ezért náluk a reintegratív technikák alkalmazása inkább pozitív eredménnyel kecsegtet, mint a többi csoportnál. Gondolunk itt a Maruna-féle Good Lives modellre (Ward és Marshall, 2007).

A Bosszúállók szintén profi bűnözők, akik azonban gyengébb érzelmi kontrollal rendelkeznek, sokszor az érzelmeik irányítják őket, ami súlyosabb bűncselekmények elkövetéséhez és lebukáshoz vezet. Cselekményüket igen pozitívan értékelik, azonban nem képesek redempciós megoldásokra életnarratívájuk megkonstruálása során, az általuk alkalmazott kontaminációs technikák sikertelenebb alkalmazkodást valószínűsítene nemcsak börtönbüntetésük alatt, hanem szabadulásuk után is (Stone és mtsai, 2016).

Az Áldozat sikertelen bűnöző, folyamatos kudarcokkal. A film narratíva döntően pozitív elemekből való felépítése nagy fokú elhárítást jelez, amellyel megpróbálja fenntartani éni-identitását. Reintegrációra való esélye meglehetősen alacsony (Ward és Maruna, 2007). A Tragikus hősnek nincs jellemző módszere az életnarratíva alakítására, nála a passzivitás, a kívülről irányítottág, kaotikus érzelmi élmény és a gyenge kontroll alakítja ki a bűncselekmény sokszor bonyolult eseménysorozatát.

Mindezek az ismeretek hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy pontosabban tudjuk elkészíteni és személyre szabottan eltervezni a bűnelkövetők rehabilitálására irányuló programokat. E kutatás alapján a szakemberek viszonylag kevés időbefektetéssel megismerhetik a fogvatartottak identitását, érzelmeit, kognitív torzításait és azt a kognitív képességét, amellyel életnarratívájukat megkonstruálják. Ezek az információk bármilyen elméleti alapú reintegrációs technika esetében használhatók, ám abban az esetben lehetnek a leghatékonyabbak, amikor a változás magára az életnarratívára irányul, amely életüket, viselkedésüket hosszú távon irányítja. Ezek közül a legkézenfekvőbb a már többször említett Good Lives modell (Ward és Marshall, 2007).

Példaként említhetjük a Profi narratív szerepet, amely vizsgálati mintánk 45%-ára volt jellemző. A Profik kompetens emberek, szakértők, „szakmailag” kiválóak, önértékelésük pozitív, bűncselekményeik elkövetése során örömet élnek át, nem foglalkoznak azzal, hogy a sértetteknek milyen kárt okoznak, életnarratíva-szerkesztésük

redemptív típusú. Ez a típus jórészt pozitív tulajdonságokkal rendelkezik, amelyekre alapozni lehet az életnarratíva megváltoztatásakor a rehabilitáció folyamatában. A bűnelkövetés közben átélt öröm arra készteti, hogy ismétlje meg a cselekményt, hogy újra átélhesse a pozitív érzelmet. Az öröm sorozatos átélésére irányuló törekvés nem tekinthető negatívnak, azonban az elkövetők kompetenciáját és szakértelmét olyan aktivitási területre kell irányítani, amely társadalmilag elfogadott, emellett megfelelő jövedelmet biztosít. Ebben a folyamatban fontos szerepe lehet annak, hogy a Profi szentitizáljuk az általa okozott kárra és a sértettnek okozott szenvedésekre. Miután a Profi életnarratívájában képes a negatív események átértelmezésére és a pozitív kicsengésű narratíva megkonstruálására, ezért az imént felvázolt lehetőség sikerrel kecsegtet az ilyen személyek társadalmi visszailleszkedésére, természetesen más, külső tényezők függvényében (Maruna, 2002).

A film narratívumok alapján szintén a kognitív szinten megvalósuló kompenzáció jelenségével találkozunk, mégpedig csoportok közötti különbség nélkül. A bűnelkövetők nem tudják letagadni, hogy életük nem ideális íven haladt a múltban, az életükről forgatott filmben azonban a valóság helyett a fantáziájukra hagyatkozhatnak, amellyel megszépíthetik életük történetét. A redempciós forgatókönyvek többségi előfordulásának kedvezett az interjúban a történet végkifejletére irányuló kérdés is, amely által a válaszadók felszólítva érezhették magukat, hogy történetüknek valamilyen kedvező befejezést találjanak ki.

Vizsgálatunk korlátját jelenti, hogy a narratívumok besorolása a kódolók értékelésén múlt, így magában hordozza az értékelésbeli különbségekből adódó módszertani gyengeséget. Mindennek ellenére ragaszkodtunk ahhoz, hogy minden vizsgálati személyt besoroljunk valamely narratívumkategóriába, mert fontos volt számunkra a teljes vizsgálati minta felhasználása a maga változatosságában. További korlátot jelent az előbeszéd kézzel történő jegyzetelése, mivel a börtönben a hangrögzítésre ebben a vizsgálatban nem volt lehetőség.

Vizsgálatunkat eredményesnek tekintjük a bűnözői életnarratíva és a bűnöző identitás dinamikájának feltárásában. A kutatás folytatásaként tervezzük az egyes bűnözői típusok énképének, adaptációjának, visszailleszkedési motivációjának további vizsgálatát.

IRODALOM

- Bandura, A. (1973). *Aggression*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In Reich, A. (Ed.), *Origins of terrorism, psychologies, ideologies, theologics, states of mind* (pp. 161–191). New York: Cambridge University Press.
- Boros, J., Kovács, Zs., Patyi, D., Szucsáki, M., & Kovács, K. (2017). Bűnözői típusok azonosítása a bűncselekmény-narratívumokban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(3), 325–343.
- Boros, J., & Csetneky, L. (2002). *Börtönpszichológia*. Budapest: Rejtjel.
- Canter, D. (1994). *Criminal shadows*. London: Harper-Collins.
- Canter, D., Kaouri, C., & Ioannou, M. (2003). The Facet Structure of Criminal Narratives. In Levy, S., & Elizur, D. (Eds), *Facet Theory: Towards a Cumulative Social Science* (pp. 27–38). Ljubljana: Faculty of Arts, Center for Educational Development.

- Canter D. V., & Ioannou, M. (2004). Criminals' Emotional Experiences During Crimes. *International Journal of Forensic Psychology*, 1(2), 71–81.
- Canter, D., & Youngs, D. (2009). *Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action*. Chichester: Wiley.
- Canter, D., & Youngs, D. (2012). Narratives of criminal action and forensic psychology. *Legal and Criminological Psychology*, 17, 262–275.
- Cassese, E., & Weber, C. (2011). Emotion, attribution and attitudes towards crime. *Journal of Integrated Social Sciences*, 2(1), 63–97.
- DeLisi, M., Umphress, Z. R., & Vaughn, M. G. (2009). The criminology of the amygdala. *Criminal Justice and Behavior*, 36(11), 1241–1252.
- Dunlop, W. L., Guo, J., & McAdams, D. P. (2016). The autobiographical author through time: Examining the degree of stability and change in redemptive and contaminated personal narratives. *Social Psychological and Personality Science*, 7(5), 428–436.
- Farmer, M., Beech, A. R., & Ward, T. (2012). Assessing desistance in child molesters: a qualitative analysis. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(5), 930–950.
- Guo, J., Klevan, M., & McAdams, D. P. (2016). Personality traits, ego development, and the redemptive self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 42(11), 1551–1563.
- Ioannou, M., Canter, D., & Youngs, D. (2017). Criminal narrative experience: relating emotions to offence narrative roles during crime commission. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(14), 1531–1553.
- Katz, J. (1988). *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in doing Evil*. New York: Basic Books.
- Liem, M., & Richardson, N. J. (2014). The role of transformation narratives in desistance among released lifers. *Criminal Justice and Behavior*, 41(6), 692–712.
- Maruna, S. (2002). *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Maruna, S., & Mann, R. E. (2006). A fundamental attribution error? Rethinking cognitive distortions. *Legal and Criminal Psychology*, 11(2), 155–177.
- McAdams, D. P. (2008). Personal Narratives and the Life Story. In John, O. P., Robins, R. W., & Pervin, L. A. (Eds), *Handbook of Personality, Third Edition: Theory and Research* (pp. 242–262). New York: The Guilford Press.
- McAdams, D. P., Reynolds, J., Lewis, M., Pattern, A. H., & Bowman, P. J. (2001). When bad things turn good and good things turn bad: Sequences of redemption and contamination in life narrative and their relation to psychosocial adaptation in midlife adults and in students. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(4), 474–485.
- Oatley, K., & Jenkins, J. M. (2001). *Érzelmeink*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical criminology*, 13(2), 177–200.
- Presser, L. (2016). Criminology and the narrative turn. *Crime, Media, Culture*, 12(2), 137–151.
- Stone, R., Morash, M., Goodson, M., Smith, S., & Cobbina, J. (2016). Women on parole, identity processes, and primary desistance. *Feminist Criminology*, first published online: September 26, 2016, Letöltve: 2017. 10. 23. <https://doi.org/10.1177/1557085116670004>
- Sykes, G., & Matza, D. (1957): Techniques of neutralization: A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670.
- Ward, T., & Marshall, B. (2007). Narrative identity and offender rehabilitation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 51(3), 279–297.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation. Beyond the risk paradigm*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

- Youngs, D., & Canter, D. (2009). An emerging research agenda for investigative interviewing: Hypotheses from the narrative action system. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 6(2), 91–99.
- Youngs, D. E., & Canter, D. V. (2012). Narrative roles in criminal action: An integrative framework for differentiating offenders. *Legal and Criminological Psychology*, 17(2), 233–249.
- Youngs, D., & Canter, D. (2013). Offenders' crime narratives as revealed by the narrative roles questionnaire. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(3), 289–311.

CONSTRUCTIONS OF OFFENDER LIFE NARRATIVES AND THEIR RELATIONSHIP WITH EMOTIONS

KOVÁCS, ZSUZSANNA – BOROS, JÁNOS – PATYI, DÁNIEL – SZUCSÁKI, MELINDA

Background and aims: Based on Canter and Youngs' (Canter and Young, 2009; Youngs and Canter, 2012) work, our aim was to reveal the relationship between criminal identity and emotional experience of offenders.

Method: We used Youngs and Canter's (2012) interview method, we replicated their four narrative type (Revenger, Professional, Tragic hero, Victim) in a sample of Hungarian offenders (cf. Boros et al., 2017). We broadened the characterization of the types by data of criminal narratives, criminal history, and demographic characteristics. We studied the emotional pattern of the four narrative types. We performed a qualitative analysis of the emotional questionnaire and a content analysis of the narratives.

Results: When criminals report the emotional experience of their offence, emotions are organized on the dimension of potency. Professionals' emotional pattern is less negative than the other three types'. Construction of life narratives supported our hypothesis: Professionals showed a redemptive, Revengers showed a contaminated construction of narratives, and Victims preferred ignoring negative events and focusing only on positive events in their narratives.

Conclusion: We can clearly identify emotional characteristics of identity construction in criminals' narratives that can be helpful in planning reintegration programs.

Keywords: crime narrative, content analysis, life narrative, identity, emotions

